

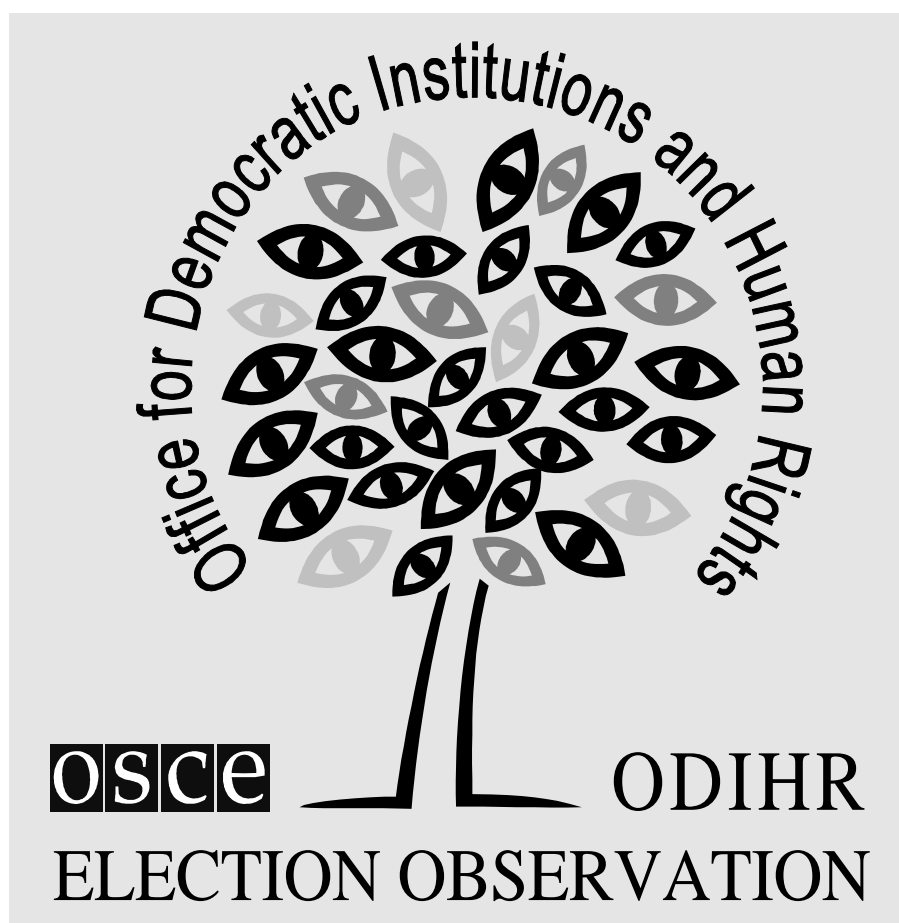
Unofficial Translation

**Office for Democratic Institutions and Human Rights
Demokraatlike Institutsioonide ja Inimõiguste Büroo**

**EESTI VABARIIK
RIIGIKOGU VALIMISED**

7 MÄRTS 1999

**Varssavi
31. märts 1999**

SISUKORD

- 1. Sissejuhatus**
- 2. Töökokkuvõte**
- 3. Seadusandlik raamistik**
- 4. Valimiste korraldamine**
- 5. Valija- ja kodanikuõpetus**
- 6. Valijate registreerimine**
- 7. Erakondade ja kandidaatide registreerimine**
- 8. Valimiskampaania**
- 9. Meedia**
- 10. Hääletamise ja häältelugemise jälgimine**
- 11. Soovitused**

1. SISSEJUHATUS

25. jaanuaril 1999 teatas Eesti Vabariigi Välisministeerium oma verbaalnoodis OSCE Demokraatlike Institutsioonide ja Inimõiguste Büroole (ODIHR), et Riigikogu (parlamendi) valimised toimuvad 7. Märtsil 1999.a.. Selle alusel saatis OSCE ODIHR 2. veebruaril 1999.a. Tallinnasse valimisvaatlejate missiooni, hindamaks valimiste kulgu.

Suursaadik Michael G.Wygant, kelle oli saatnud USA valitsus, määrati ODIHR-i poolt Valimisvaatlusmissiooni juhiks.

Missiooni lõppraport põhineb valimiste päeval kõiki 11 valimisringkonda jälginud 14 pikaajalise ja 48 lühiajalise vaatleja töö tulemustel. Vaatlejad esindasid 16 OSCE liikmesriiki ja samuti Eestis asuvat diplomaatkonda.

8. märtsil avaldasid vaatlejad Tallinnas esialgse raporti.

2. TÖÖKOKKUVÕTE

- **ODIHR-i Valimisvaatlejate Missioon järeldab, et 1999. a. Riigikogu valimised viidi läbi vastavuses Eesti kui OSCE liikmesriigi kohustustega.**
- **1999. aasta valimised viidi läbi vastavalt Eesti seadustele ja läbipaistvalt, toetudes erakondade ja rahva usaldusele.**
- **Riiklik meedia (raadio ja televisioon) andsid täieliku ja tasakaalustatud ülevaate valimiskampaaniast ja erakondadest. Erameedia, iseäranis press, oli valivam nii valimiste kajastamises kui ka toetuses erakondadele. Üldiselt pöörati kõigile erakondadele piisavalt tähelepanu.**
- **Valimispäeva korraldus oli hästi organiseeritud: valimiskomisjonide liikmete töö valimiste läbiviimisel oli tõhus ja vastas valimiseeskirjadele. Väärrib märkimist, et valimas käinute arv oli tunduvalt väiksem kui 1995. aasta Riigikogu valimiste ajal.**
- **Hiljutised parandused valimisseadusse, mis muutsid kandidaatidele esitatavad keeleoskuse nõuded rangemaks, võivad tekitada muret järgmistel valimistel demokraatliku osalemise pärast, iseäranis seoses kodanike õigusega asuda tööle riigiametisse.**

3. SEADUSANDLIK RAAMISTIK

Eesti parlamendivalimised korraldatakse vastavalt Riigikogu valimise seadusele, mis võeti vastu 7. juunil 1994, ja selle hilisematele parandustele.

Riigikogu saadikute valimise süsteem on proportsionaalne ja ühekojaline parlament koosneb 101 liikmest. Valimisi peetakse iga nelja aasta järel märtsi esimesel pühapäeval.

Riigikogu valimisteks moodustatakse 11 mitmemandaadilist valimisringkonda, igas neist 7-13 mandaati. Mandaadid jaotatakse proportsionaalselt registreeritud hääleõiguslike kodanike arvuga valimisringkonnas.

Erakonnad esitavad oma kandidaatide nimekirja ja kannavad üle kautsjoni, mille suurus on kaks palga alammäära, s.t. 2200 krooni (umbes \$160), iga kandidaadi kohta, mis tagastatakse, juhul kui kandidaat osutub valituks või saab valimisringkonnas hääli vähemalt poole lihtkvoodi ulatuses. Erakonna poolt esitatavate kandidaatide arv pole piiratud. Kandidaate võib üles seada nimekirjade kaupa erakondade poolt või üksikkandidaatidena.

Iga valija saab hääletamisel ainult ühe sedeli, millele ta kirjutab ühe kandidaadi registreerimisnumbri. Häälte lugemine toimub kolmes astmes.

Esimeses ringis osutub ringkonnas valituks kandidaat, kellele antud häälte arv ületab lihtkvoodi või on sellega võrdne. Lihtkvoot saadakse valimisringkonnas kehtivate häälte arvu jagamisel ringkonna mandaatide arvuga.

Teises häätelugemise ringis jaotatakse mandaadid kandidaatide vahel neis nimekirjades, mille kandidaadid kogusid üleriigiliselt vähemalt 5 protsenti häältest. Üleriigilistes nimekirjades reastatakse valimisringkondade kandidaadid vastavalt nende saadud häälte arvule. Nimekiri saab nii mitu mandaati, kui mitu korda ületab valimisringkonnas saadud häälte arv lihtkvoodi. Valituks osutuvad nimekirjas eespool olevad kandidaadid, kellele antud häälte arv on vähemalt 10% lihtkvoodist.

Kolmandas ringis jaotatakse ülejäänud mandaadid üleriigiliste nimekirjade vahel, mille kandidaadid kogusid üleriigiliselt vähemalt 5% häältest. Sellisel jaotamisel kasutatakse modifitseeritud d'Hondti jagajate meetodit jagajate jadadega 2 kuni 0.9, 3 kuni 0.9, 4 kuni 0.9 ja nii edasi kuni 101 kohta on täidetud. Nimekirjade võrdlusarvude lugemisel jäetakse mandaatide jaotamisel vahele need kandidaadid, kes

osutusid ringkonnas valituks lihtkvoodi alusel. Kandidaadid, kes olid üleriigilistes nimekirjades eespool, saavad ülejäänud mandaadid.

Tähelepanekud

Sellest ajast kui 1995. aastal toimusid Riigikogu valimised, on Riigikogu valimise seadusesse ja muudesse valimisi puudutavatesse seadustesse tehtud mitmeid parandusi.

Erakondade liikmete arvu suurust, mis on vajalik selleks, et registreeruda ja osaleda valimistel, tõsteti kahesajalt tuhandele 1. oktoobril 1998, 2 kuud enne erakondade registreerimise lõpptähtaega. Väiksemad erakonnad väitsid, et see oli nende suhtes eelarvamuslik. Tuleviku Eesti Erakond, mis oli end registreerinud, taandus valimisvõitlusest, kuna tal ei olnud vajalikku arvu liikmeid.

Valimiskoalitsioone keelustav seadus võeti vastu samuti hilinemisega valimiskalendris, 17. novembril 1998. Seaduse vastuvõtmisega kavatseti takistada erakondi moodustamast koalitsioone ainult selleks, et ületada 5 % häälte künnis, pääsemaks Riigikokku, misjärel koalitsioon laguneks fraktsioonideks, nagu toimus pärast 1995. aasta valimisi. Seda seadust täiendati veel 25. veebruaril 1999, sätestades, et uude Riigikogusse nimekirjad esitanud erakonnad saavad moodustada ainult ühe fraktsiooni. Kas selline sõnastus saavutab oma eesmärgi, vähendades parlamendis fraktsioonide arvu ja muutes selle ühtsemaks, saab edaspidi näha.

Vaatamata sellele, et väiksemad erakonnad avaldasid muret seoses nimetatud parandustega ja nende hilise vastuvõtmisega, jääb üldine seadusandlik raamistik siiski vastavusse OSCE kokkulepetega.

Hääletamise võimaldamine väljaspool elukohta kolme eelhääletuspäeva jooksul 1. kuni 3. märtsini ja ka hääletamine posti teel välismaal avardas valijate võimalusi osaleda demokraatlikus protsessis.

Muret tekitas erakondade rahastamise läbipaistvuse jälgimine valimiskampania ajal. Ühes oma valimistele eelnenud otsustes muutis Riigikogu erakondade finantseerimist sätestavat seadust rangemaks. Praeguse seaduse järgi peavad erakonnad esitama finantsaruande üks kuu peale valimisi. Tulevastel valimistel peavad erakonnad esitama iganädalasi finantsaruandeid valimiskampania ajal.

Riigikokku ja kohalikesse omavalitsustesse kandideerijad pidid kinnitama, et nad "oskavad küllaldaselt eesti keelt, selleks et osaleda Riigikogu töös". Püüdes täpsemalt

sätetada sellist eesti keele oskuse taset, mis on vajalik kandidaadile ametisse astumiseks, parandas Riigikogu detsembri keskel valimisseadusi, nõudes, et 1. maiks 1999 peab “eesti keele suuline ja kirjalik oskus võimaldama tal osa võtta Riigikogu tööst”. Niisugused rangemad nõudmised kehtestatakse kandidaatidele ka kohalike omavalitsuste valimistel.

Parandused sätestavad, et kandidaat peab olema võimeline:

- mõistma õigusaktide ja teiste tekstide sisu;
- tegema ettekandeid päevakorraküsimustes ning avaldama oma arvamust kõne ja sõnavõtu vormis;
- esitama arupärimisi ja küsimusi ning tegema ettepanekuid;
- suhtlema valijatega, vastama pöördumistele, avaldustele ja järelpärimistele.

Uued nõuded võivad tekitada muret selle aasta oktoobris toimuvatel kohalikel valimistel demokraatliku osalemise üle, samuti kõigi tulevaste valimiste suhtes. Nimetatud parandused seavad iseäranis kahtluse alla kodanike õiguse asuda riigi teenistusse. Veelgi enam, OSCE Rahvusvahemuste Ülemkomissar on väljendanud muret, et sellised rangemad nõudmised võivad ebaõiglaselt piirata valija õigust hääletada selle kandidaadi poolt, keda ta soovib valida. ODIHR-i Valimisvaatlusmissioon jagab seda muret. Veelgi enam, vaatlusmissioon soovib, et nende uute nõuete rakendamist jälgitaks hoolega selleks, et kahtluse korral kindlaks teha, kas tulevased kandidaadid jäetakse selle seaduse põhjal registreerimata või mitte.

Sarnase seadusandluse põhjal võib ka juba valitud kandidaatide riigikeelest arusaamise vaidlustada. Nimetatud põhjusel kõrvaldati 1998. aastal ametist hr. Juri Bozhko, Kirde-Eesti linnavolikogu liige. Ta vaidlustas oma ametist kõrvaldamise kohtus, kuid tema kohtuprotsess ja edasikaebused, kaasaarvatud Riigikohtule, jäid edutuks. Hr. Bozhko on esitanud vastava kaebuse Euroopa Inimõiguste Kohtule.

Vastandina eelnevale, ennistati ametisse Narva linna volikogu asendusliige, kes oli vallandatud kohaliku valimiskomisjoni poolt, kuna ta ei osanud eesti keelt. Ringkonnakohus otsustas, et tema ametist kõrvaldamisega oli valimiskomisjon ületanud oma volitusi. ODIHR-i Valimisvaatlusmissioon soovib edaspidi tähelepanu pöörata juhtudele, kui valitud ametnikud kõrvaldatakse ametist väidetava eesti keelest mitte arusaamise tõttu, mis tuleneb ülalloodud täiendavatest nõudmistest.

Seadus, mis reguleerib võõrkeelte kasutamist valimiskampaania materjalides, jäi valimiste eelsel perioodil ebaselgeks, iseäranis just selles suhtes, kas plakatitel ja kuulutustel võis kasutada vene keelt või mitte. Ametlikus vastuses vastavasisulisele kaebusele Vene Erakonnalt Eestis kirjutas justiitsminister 23. veebruaril 1999, et “valimiskuulutused võivad olla ainult eesti keeles”. Justiitsministri tõlgendus ainult

eesti keele kasutamisest valimiskampaania materjalides ei ole kooskõlas väljendusvabadusega nii nagu see on sõnastatud rahvusvahelistes lepingutes, milles Eesti on osaline. Nii Kirde-Eestis kui ka Tallinnas olid mõned kampaania materjalid trükitud vene keeles, kusjuures muudel plakatitel kasutati nii vene kui ka eesti keelt. ODIHR-i Valimisvaatlusmissioon soovib Eesti võimudel lubada ka vähemuste keelte kasutamist, võib-olla koos eesti keelega. Nimetatud küsimuses tuleks välja töötada ka kindlad reeglid.

4. VALIMISTE KORRALDUS

Riigikogu valimise seadus sätestab, et Riigikogu valimisi valmistavad ette ja korraldavad järgmised valimiskomisjonid: Vabariigi Valimiskomisjon (VVK) Tallinnas; 17 maakondade valimiskomisjoni (MVK), kaasaarvatud Tallinna ja Tartu territoriaalkomisjonid, millele alluvad 11 valimisringkonda ja jaoskonnakomisjonid, mis tegutsevad üle riigi 666-s valimisjaoskonnas.

VVK on seitsmeliikmeline, kaks kohtunikku, üks prokurör ja ülejäänud neli on kõrgema astme riigiametnikud. VVK esimehe, aseesimehe ja sekretäri valib VVK oma liikmete hulgast komisjoni esimesel koosolekul. VVK kontrollib Riigikogu valimise seaduse täitmist, suunab tööd, annab juhendeid ja selgitusi teistele valimiskomisjonidele, suunab, lõpetab maakonna või jaoskonnakomisjonide tegevuse või tühistab nende otsused, kinnitab lõplikud valimistulemused, vaatab kolme päeva jooksul läbi seoses valimistega esitatud kaebused ja registreerib Riigikokku valitud kandidaadid hiljemalt kümnendal päeval pärast valimisi.

Igas MVK-s on kuni 13 liiget. Maakonna territoriaalkomisjoni esimeheks on maasekretär ja maakonnakomisjoni liikmed nimetab maavanem maasekretäri ettepanekul. Tallinna ja Tartu territoriaalkomisjonide esimehed on linnasekretärid. Linna territoriaalkomisjoni liikmed nimetab linnavolikogu linnasekretäri ettepanekul. MVK suunab, jälgib ja juhendab valimisjaoskondade tööd, korraldab ja lõpetab jaoskonnakomisjoni töö ja tühistab jaoskonnakomisjoni otsuseid ning on kohustatud läbi vaatama valimistega seotud kaebused kolme päeva jooksul.

Jaoskonnakomisjonis on kuni 9 liiget. Jaoskonnakomisjoni liikmed nimetatakse kohaliku volikogu poolt. Valimiskomisjoni esimehe, aseesimehe ja sekretäri valib komisjon oma liikmete hulgast. Valimiskomisjonid korraldavad hääletamist, kinnitavad hääletamistulemused valimisjaoskonnas ja on kohustatud läbi vaatama valimistega seotud kaebused kolme päeva jooksul.

Madalama astme valimiskomisjoni liikmed juhivad oma töös kõrgemal astmel asuva valimiskomisjoni juhistest. Valimiskomisjoni istungid on avalikud.

ODIHR-i Valimisvaatlusmissiooni aidati ning võeti VVK-s väga hästi vastu ja Missioon tunnustab kõigi kolme valimisi korraldanud lüli töö läbipaistvust ning professionaalsust.

Valimiste päeval viibisid vaatlejad enam kui kaheksa viiekümnes valimisjaoskonnas. 98% valimisjaoskondade tööd hinnati kas heaks või väga heaks.

Karistused Riigikogu valimise seaduse rikkumise eest

Riigikogu valimise seadus sõnastab: “Kui jaoskonnakomisjonis rikutakse seadust, siis võib Vabariigi Valimiskomisjon tunnistada kehtetuks valimised ja kõik antud hääled nimetatud jaoskonnakomisjonis”.

Vabariigi Valimiskomisjonile esitati kokku 5 väiksemat kaebust. Neist kõige tõsisema esitas üksikkandidaat, kelle nimi puudus kahe jaoskonna nimekirjadest. Tema kaebust kontrolliti viivitamatult, leiti, et see polnud küllaldaselt põhjendatud, ja tühistati. Ühel teisel juhul ei olnud jaoskonnakomisjoni esindajad käinud inimese juures, kes oli avaldanud soovi kodus hääletada.

Rahvusvahelised ja kohalikud vaatlejad

Riigikogu valimise seadus võimaldab valimisi jälgida nii välis- kui ka kohalikel vaatlejatel. Riigikogu valimise seaduse järgi võivad vaatlejaid saata välisriigid, rahvusvahelised organisatsioonid, erakonnad ja üksikkandidaadid. Vaatlejatunnistuse saamiseks tuleb Vabariigi Valimiskomisjonile esitada taotlus. Vaatlejatunnistuse võib väljastada ka valimiste päeval. ODIHR-ile teadaolevalt ei jälginud valimisi ühegi kohaliku valitsusvälise organisatsiooni esindajad, kuigi VVK kinnitusel võib ka neid vaatlejateks akrediteerida. ODIHR-i vaatlejad märkisid, et erakondade esindajad jälgisid valimisi 25% valimisjaoskondades.

5. VALIJAÕPETUS

Kohalik valitsusväliste organisatsioonide võrk Eestis on väike. Siiski on olemas mõned organisatsioonid, kes tegelevad kodanikuõpetusega, koostades tõhusaid ja asjalikke õppekavasid.

Riik võimaldas teatud vahendeid valijateadlikkuse tõstmise kampaaniateks ja neid viisid läbi VVK ning MVK, märkimist väärivad ka televisioon ja kuulutused ajalehtedes. Soovitati, et erakondade sümbolid võiksid olla lisatud kandidaatide nimekirjadele ja, iseäranis Kirde-Eestis, võiksid valimistega seotud materjalid, näiteks

valijakaardid, olla trükitud ka vene keeles. ODIHR-i Valimisvaatlusmissioon sai sellest piirkonnast kaebuse, et mõned valijad ei saa eesti keelest aru.

6. VALIJATE REGISTREERIMINE

Hääleõiguslike kodanike registreerimine parlamendivalimisteks on pidev protsess, mida korraldab riik. Hääleõiguslik kodanik ei pea end ise valijate nimekirja kandma, väljaarvatud juhul, kui tema elukoht on muutunud. Kui kodanik saab 18 aastat vanaks või kui 18-aastane isik saab kodanikuks, registreeritakse ta automaatselt hääleõigusliku kodanikuna.

Valijakaardid, millele olid märgitud valija registreerimisandmed, eelhääletamise aeg ja koht ning valimisjaoskonna aadress, saadeti kõigile hääleõiguslikele kodanikele 25 päeva enne valimiste päeva.

VVK korraldas 1999. aasta jaanuaris kampaania, mille käigus teavitati valijaid sellest, et nad peaksid end ümber registreerima, juhul kui nad olid vahepeal vahetanud alalist elukohta, ja sellest, et valijad võisid osaleda ka eelhääletamisel.

Kohalikud ametkonnad, kes vastutasid registreerimise eest, olid avatud ka valimiste päeval, selleks et tegelda hääletajate registreerimise probleemidega. Vaatlejad tunnistasid, et selline süsteem osutus väga kasulikuks ja ainult väga vähestel juhtudel ei saanud hääleõiguslikud kodanikud valida.

OSCE/ODIHR-i delegatsioon, kes jälgis 1995. aasta valimisi, tuli järeldusele, et hääleõiguslike kodanike register vajaks parandamist. 1999. aasta ODIHR-i vaatlejate missioon leidis, et enamusele probleemidest oli tähelepanu pööratud, ja kodanikud võisid kindlad olla, et neil on küllalt võimalusi tagamaks korrektne registreerimine.

7. ERAKONDADE JA KANDIDAATIDE REGISTREERIMINE

Kandidaatide registreerimine algas pärast seda, kui Vabariigi President oli valimised välja kuulutanud 1. detsembril 1998.a..

2. detsembril 1998 edastas justiitsminister vastavalt Riigikogu valimise seadusele Vabariigi Valimiskomisjonile nende erakondade nimekirja, kellel oli õigus valimistel osaleda, ja ka hääleõiguslike kodanike arvu. 6. detsembril tegi VVK teatavaks mandaatide jaotuse üheteistkümne valimisringkonna vahel.

Kandidaatide ülesseadmine 1999. aasta valimisteks algas 7. detsembril 1998 ja lõppes 21. jaanuaril 1999. Vastavalt praegu rakendatavale valimisseadusele võib Riigikogu

kandidaadina üles seada iga hääleõigusliku Eesti kodaniku, kes valimiste päevaks on saanud 21 aastaseks.

26. jaanuaril kinnitas Vabariigi Valimiskomisjon 1999. aasta valimisteks registreerunud 12 erakonna nimekirjad ja 19 üksikkandidaadi nime. Kokku registreeriti 1885 kandidaati.

8. VALIMISKAMPAANIA

Valimiskampaania algas ametlikult 22. jaanuaril 1999 ja valimiste päeval ei lubatud mingit kampaaniat. Tegelikult käivitus kampaania kohe, kui valimised olid välja kuulutatud, 1. detsembril 1998.

Kampaania viidi läbi korralikult ning see piirdus enamasti meediaga, poliitiliste kohtumiste, plakatite, loosungite ja tänavareklaamiga. Valimiskampaania üldtoon oli

üsna vaoshoitud ja kampaania keskendus enam võtmeisikutele kui olulistele küsimustele. Väiksemad erakonnad ja sõltumatud kandidaadid ei pälvinud suurt meedia tähelepanu.

Küsimused, mis domineerisid enamuse erakondade valimisplatvormides ja avalikes aruteludes, keskendusid peamiselt kodumaistele teemadele ja väljendatud arvamused ei erinenud üksteisest oluliselt. Üldiselt koondasid erakonnad tähelepanu majanduspoliitikaga seotud küsimustele, sotsiaalprobleemidele, perekonnateemadele ja haridusele. Suurem osa erakondi pooldas tasuta kõrgharidust, kõrgemaid pensione ja palgatõusu ning toetusi lastele ja peredele. Üks teema, mis erakondi eristas, oli astmelise tulumaksusüsteemi rakendamine, asendamaks praegust ühetaolist maksusüsteemi.

Poliitika analüütikud märkasid, et erakonnad pöörasid vähe tähelepanu niisugustele teemadele nagu välispoliitika, integratsioon ühiskonnas ja kohalike omavalitsuste reform. Päevakorras olid veel riigikaitse ja erastamine, aga ka korrupsioon ja võitlus kuritegevusega.

Kuigi valdavalt venekeelsed erakonnad soosisid Eesti ühinemist Euroopa Liiduga, omistasid nad ka suurt tähtsust suhete parandamisele Venemaaga, kritiseerides samas Eesti välispoliitikat kui liialt läänesuunalist. Need erakonnad, vastandina teistele, olid vastu Eesti astumisele NATO-sse. Olulist osa nende valimiskampaaniast tähistasid ka kaks eriomast teemat, nimelt vene keele kasutamine avalikus elus ja mitte-eestlaste kodakondsusküsimused.

Kampaanias domineerisid plakatid ja tänavareklaam. Valimisplakatite ülesseadmise tasu erines piirkonniti ja määrati kindlaks kohalike volikogude poolt. Teatati vaid mõnest mitteolulisest juhtumist seoses plakatitega. Tallinna vanalinnas võeti maha Ühinenud Rahvapartei kandidaadi Sergei Ivanovi venekeelne loosung ja väideti, et

seda tehti, kuna kandidaat ei olnud loosungi ülespanekut koordineerinud Linnavalitsusega ja vanalinnas reklaamimiseks on vaja eelnevat kokkulepet.

Tallinnas kleebiti Arengupartei plakatid rohkem kui sajale Mõõdukate plakatile. Arengupartei eitas oma seotust selle intsidendiga ja Mõõdukad ei süüdistanud ka kedagi. Küll aga süüdistasid Mõõdukad oma ja teiste erakondade valimisplakatite rikkumises Keskerakonda.

Meediaaruanded märkisid, et mõned plakatid ja loosungid ärgitasid vaidlema nende sõnastuse ja visuaalsete kujundite sobivuse üle. Keskerakonna suured plakatid, mis kujutasid nende kandidaadi Edgar Savisaare prillide tagant vaatavaid silmi, arvati meenutavat Georg Orwelli kurikuulsat “Suurt venda”, mis selgelt vihjas autoritaarsusele. Mõõdukate plakatit hüüdlausega “Aitab jamast” (eestikeelne versioon arvatakse olevat jämedakoelisem ingliskeelsest “enough of this nonsense”) kleebiti prügikastidele üle kogu Tallinna. Mõned kommentaatorid avaldasid arvamust, et loosung oli liiga radikaalne, arvestades erakonna eeldatavasti mõõdukat orientatsiooni, ja ilmselt ka ebaõnnestunud katse pöördumaks madalama haridustasemega osa poole rahvast.

Valimiskampania käigus toimusid ainult mõned suuremad rahvakogunemised. See-eest said asjast huvitatud inimesed enamasti informatsiooni silmast-silma vestluses erakondade infokeskustes või piirkondlikel kohtumistel. Erakonnad kohtusid ka potentsiaalsete valijatega, külastades koole ja ülikoole, kus nad esitasid oma valimisplatvorme. Kogunemiskohtadesse juurdepääsuga ei olnud mingeid probleeme. Toimus ka kohtumisi, kus osales mitu erakonda, arutati teatud teemade üle ja vastati valijate küsimustele. Tavaliselt organiseerisid selliseid koosolekuid ülikoolid või linnavõimud, et ärgitada arutelu konkurentide vahel.

Sedamööda, kuidas lähenesid valimised, muutus kampania ikka ägedamaks. Välismaalt saabus poliitikuid toetama teatud erakondi, näiteks Carl Bildt, Rootsi mõõdukate liider, ja kuus Briti konservatiivide partei liiget külastasid Isamaaliitu ja osalesid nende valimiskampanias. Valijatelt suurema toetuse saamiseks korraldasid suuremad parteid viimasel nädalal ka niinimetatud propagandapidusid, kus valijatel oli võimalus kohtuda juhtivate poliitikute ja kuulsate inimestega.

Valimiskampania rahastamine

Vastavalt Riigikogu valimise seadusele, ei eralda riik valimiskampaniaks raha ei riigi- ega ka kohalikest eelarvetest.

Riigikogus esindatud erakondadel on siiski õigus saada raha riigi eelarvest. Erakondadele eraldatava raha suurus määratakse kindlaks riigieelarve arutelul ja jaotatakse vastavalt valimistel saadud kohtade arvule Riigikogus. Seega erakond, kellel on 8-10 kohta, saab aastas umbes pool miljonit krooni ja Reformierakond, kes oli 19 kohaga suurim erakond VIII Riigikogus, sai umbes 1 miljon krooni.

Enne valimisi kehtinud seaduse järgi oli Riigikogus võimalik moodustada uusi fraktsioone ka partei lõhenemise tulemusena. Sel juhul eraldati raha ainult parteile, kes oli valimistel osalenud ja saadikukohti saanud. Uus fraktsioon ei saanud riigieelarvest raha.

Riigi poolt eraldatud raha kasutamiseks ei olnud mingeid piiranguid ja erakonnad võisid kasutada raha valimiskampaaniaks. Sel põhjusel arvasid erakonnad, kes ei olnud Riigikogus esindatud, et neid diskrimineeriti.

Lisaks eelnevale, teatasid ajalehed, et mõned Riigikogu liikmed kulutasid ametisõitudeks ettenähtud raha mittesihipäraselt ja kasutasid seda oma valimiskampaaniaks. Nimelt on igale Riigikogu liikmele ette nähtud kuus teatud hulk raha ametisõitudeks ja selle summa määrab igakuiselt Riigikogu juhatus. Ajalehed teatasid, et mõned ministrid ja Riigikogu liikmed, kes kandideerisid käesolevatel valimistel, kasutasid riigi raha mittesihipäraselt, korraldades oma valimiskampaaniat ajal, mil nad külastasid valimisringkondi ametiisikutena.

Kõigil erakondadel on õigus võtta vastu annetusi. Kuigi pole piiranguid nende annetuste kasutamisele, on olemas piirangud allikatele. Erakonnad ei tohi vastu võtta annetusi riigiasutustelt ja kohalikele võimuorganitele või avaliku sektori ettevõtetelt ja organisatsioonidelt.

Välisriikide valitsusasutustelt või riiklikelt firmadelt ning riigiagentuuridelt annetuste vastuvõtmine on samuti keelatud. Vastavalt valimiskampaania ajal toimunud seadusele tuli teatada muudest välisannetustest mittetulundusühingute ja sihtasutuste registrile 7 päeva jooksul peale annetuse saamist.

Mitmed erakonnad väljendasid muret, et nendest nõuetest ei peetud kinni ning erakondade rahastamine polnud läbipaistev. Sel põhjusel võttis Riigikogu 17. veebruaril 1999 vastu seaduseparandused. Need parandused sätestavad, kes vastutab erakondade rahastamise avalikustamise kontrolli eest ja paneb erakondadele kohustuse esitada rahastamise allikate kohta kvartali kaupa aruandeid. Valimiskampaania ajal peab aruandeid esitama kord nädalas.

Mõned meediaraportid Keskerakonna kohta väitsid, et erakond olevat sponsoritelt raha välja pressinud. Raportid väitsid, et erakond oli avaldanud survet eravalduses olevale pangale (Ühis pangale), ähvardades võimule tulles riigi raha pangast välja võtta, kui pank ei soostu neid toetama. Nii Keskerakond kui pangaametnikud eitasid süüdistusi.

Kuigi valimistel osalejatel ei olnud kohustust avaldada andmeid kampaania rahastamise kohta enne valimisi, pidid nad seda tegema pärast valimisi. Nimelt, vastavalt Valimisseadusele peavad kõik erakonnad ja valimistel osalenud üksikkandidaadid esitama Vabariigi Valimiskomisjonile aruande kampaania rahastamise kohta ühe kuu jooksul alates valimistulemuste teatavaks tegemise päevast. Raporteid rahastamise kohta kontrollitakse ja avalikustatakse.

9. MEEDIA

Ajakirjandusvabadus on garanteeritud Eesti Vabariigi Põhiseadusega, mis sätestab, et “Igäihel on õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni ... Tsensuuri ei ole” (paragr. 45). Eestis ei ole ajakirjandusseadust ega määrusi, mis oleksid pühendatud eeskätt valimistele. Ajakirjanduse tööd jälgivad Ringhäälingunõukogu ja Avaliku Sõna Nõukogu. Esimene kontrollib riiklikku meediat ja tal pole volitusi erakanalite suhtes. Teine tegutseb ainult toetudes ajakirjanduseetika koodeksile ja tegeleb enamasti kaebustega ebatäpsuste üle.

Eestis on üle saja uudisteväljaande, sealhulgas üleriigilised päevalehed, nädalalehed ja kohalikud lehed, neist mitmed ka vene keeles. Turul on valdavad kaks suurt kirjastuskonserni ja mõned lehed on välisomanduses.

Hiljutine statistika näitas, et 98% eestlasi vaatab regulaarselt televiisorit. Vaatajad eelistavad riigiteleviiooni, millel on usaldusväärse informatsiooni edastaja maine.

Eesti Televisioon ja Eesti Raadio on avalik-õiguslikud meediafirmad, mis ei sõltu reklaamist saadud sissetulekust või poliitilistest parteidest, ja neil on võimalus ise oma programme ka korraldada. Enne valimiskampania algust võtsid nad endale kohustuse võimaldada kõigile erakondadele võrdne juurdepääs nende kanaleile.

Eesti Televisioon alustas valimiste kajastamist veebruari esimesel nädalal. Erakondi esitleti parimal eetriajal kõigil nädalapäevadel, väljaarvatud neljapäeval. Need saated olid eelnevalt lindistatud 15 minutilised esitlused, mis andsid kõigile erakondadele võimaluse tutvustada oma valimisplatvormi. Erakondade esitluste järjekord määrati kindlaks loosiga.

Lisaks eelnevale oli telekanalil ka neljapäeviti üks tund kestev erakondade ümarlauad. Igale ümarlauale oli kutsutud neli osalejat kahest erinevast erakonnast. Käsitletavad teemad olid tavaliselt laiad ja määrati saatejuhtide poolt. Kahjuks jättis selle saate raamistik väga vähe aega aruteluks. Valimiskampania kajastamine viimasel nädalal enne valimisi oli intensiivsem ja võimaldas rohkem aega väitlusteks.

Vaatamata kõigile katsetele võimaldada kõigile erakondadele võrdne ja adekvaatne juurdepääs meediale, esitas Nikolai Maspanov, Vene Erakonna Eestis liider, kaebuse, et venekeelsed valimissaated olid liialt piiratud. Ta soovis, et populaarset valimisprogrammi “Valimisstuudio” edastataks vene keeles. Esialgselt jättis Ringhäälingunõukogu kaebuse rahuldamata, väites, et kuna kõik kandidaadid ja valijaskond peavad olema võimelised vestlema eesti keeles, pole valimiste ulatuslik kajastamine vene keeles vajalik. Väideti, et Vene Erakond Eestis on Eesti Televisiooni programmis saanud võimaluse esitada oma platvorm vene keeles eestikeelsete subtiitritega ja on osalenud kahes debatis. Vene Erakonnal Eestis oli ka teistega võrdne juurdepääs eestikeelsele programmile. Lõpuks otsustas Eesti Televisioon Ringhäälingunõukogu soovitusel edastada lisasaade vene keeles päev

enne valimisi. Kõiki erakondi ja üksikkandidaate kutsuti end esitlema ja enamik ka kasutas seda võimalust.

Venemaa riikliku telekanali ORT saated Peterburist jõuavad enamuseni Eesti territooriumil ja on populaarsed Kirde-Eestis. Kolm Eesti parteid ostsid reklaamiaega ORT-s.

Erakanalitel on vabadus ise otsustada oma poliitikasaadete üle. Ainus reegel, mis kehtis erakanalite kohta, sätestas, et poliitilise reklaami hind oleks kõigile erakondadele ühesugune. Üldiselt eelistasid väitlusi edastanud telekanalid kuut suurimat erakonda, seega anti ainult pooltele erakondadest võimalus pöörduda nende kanalite vaatajaskonna poole. Lisaks sellele oli erakondadel, kelle käsutuses olid suuremad rahalised ressursid, võimalus maksta rohkem reklaami eest.

Poliitikasaadete edastamine riigiraadios toimub sarnaselt televisioonile. Eesti Raadio edastas seeria poliitilisi väitlusi ja kõigi parteide tutvustused. “Valimisstuudiot” edastati mitu korda nädalas ja selles osalesid nelja erineva erakonna esindajad, kes arutasid mingit ühte teemat. Seejärel toimus saade vene keeles. Need saated andsid erakondadele, kellel ei olnud raha poliitilise reklaami eest maksmiseks ja pääsemiseks erakanalisse, võimaluse tutvustada oma platvormi ja osaleda dialoogis.

Eravalduses olevad raadiojaamad saatsid eetrisse enamasti makstud reklaame ja edastasid ainult mõned debatilised suured erakondade vahel.

Enamik Eesti ajalehti ei saa avalikult ja ametlikult toetust erakondadelt ja ei ole nendega seotud. Paljudes ajalehtedes avaldati siiski mitmeid tasulisi artikleid, mille olid kirjutanud erakondade liikmed, kes esitasid oma erakonna platvormi. See põhjustas erinevaid arvamusi, kuid ei tekitanud siiski diskussiooni. Tavaliselt ei olnud tasulisi artikleid võimalik eristada.

Ajalehtede Liit võttis vastu ajakirjanduseetika koodeksi, mis määrab üldjoontes toimetaja töö põhimõtted ja erapooletuse ning õiguse vastusele. Ajalehtede Liit püüdis koolitada ajakirjanikke, organiseerida seminare ja kursusi, kuid nendele ei kaasatud kahjuks vene keelt kõnelevaid ajakirjanikke. Venekeelse pressis esindajad väitsid, et eesti ja vene ajakirjanike vahel on vahe. On märgitud, et nende kirjutised peegeldavad kahte erinevat reaalsust.

10. HÄÄLETAMINE JA HÄÄLTELUGEMINE

Hääleõiguslik valijaskond

Õigus valida on hääleõiguslikul Eesti kodanikul, kes valimiste päeval on vähemalt 18-aastane. Riigikogu valimise seaduse järgi ei ole hääleõiguslik kodanik, “kes on kohtu

poolt tunnustatud teovõimetuks” ja valimistest ei saa osa võtta kodanik, “kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannab karistust kinnipidamiskohas”.

1998. aasta 1. novembri seisuga oli hääleõiguslikke eesti kodanikke Eestis ja välismaal 860 544, kogu Eesti elanikkond oli umbes 1,4 miljonit. Kogu Eesti elanikkonna hulgas on praegu umbes 120 000 vene kodanikku ja 220 000 kodakondsuseta isikut. Seega väärrib märkimist, et umbes 30% täiskasvanud elanikest ei ole hääleõiguslikud, kuna nad pole eesti kodanikud.

Eelhääletamine

Eelhääletamine tavalises korras toimus 1., 2. ja 3. märtsil. Iga MVK pidi määrama vähemalt ühe valimisjaoskonna, kus sai sel viisil hääletada. 65 692 (7,7%) hääleõiguslikku kodanikku kasutas sel aastal eelhääletamise võimalust, 1995. aasta parlamendi valimistel oli see arv 16%.

Eelhääletamine neile, kes ajutiselt viibisid oma elukohast eemal, toimus samuti 1., 2. ja 3. märtsil. Esimest korda oli kasutusel kahe ümbriku süsteem – sisemises oli hääletussedel ja välimises valijakaart. Seda hääletamisvõimalust kasutas 8008 valijat.

Kodus hääletamine neile, kes ei saanud valimisjaoskonnas hääletada puude, vanuse või haiguse tõttu, toimus samuti 1., 2. ja 3. märtsil, kusjuures kodus käisid eelneva kokkuleppe alusel vähemalt kaks valimisjaoskonna töötajat. Kasutati kahe ümbriku süsteemi.

1., 2. ja 3. märtsil toimus kinnipidamisasutustes hääletamine neile hääleõiguslikele kodanikele, kes olid vahi all, kuid polnud süüdi mõistetud.

ODIHR-i Valimisvaatlusmissiooni pikaajalised liikmed ja põhikoosseis jälgis eelhääletamist 34 valimisjaoskonnas, kaasaarvatud kinnipidamiskohtades ja olulisi probleeme ei tuvastatud.

Hääletamine välismaal toimus 20. kuni 25. veebruarini. Valijad said hääletada kas isiklikult Eesti saatkondades või konsulaatides või, esmakordselt, kirja teel. Kõik valimisedelid välismaalt pidid olema jõudnud Vabariigi Valimiskomisjoni 3. märtsiks ja neid loeti koos eelhääletussedelitega. Seda hääletamisvõimalust kasutas kokku 4 099 Eesti kodanikku, mis moodustas vähem kui poole 1995. aasta valimistel välismaal hääletanutest. Ajakirjanduses oli arvamusi, et see võis juhtuda, kuna hääleõiguslikele kodanikele ei teatatud õigeaegselt muudatustest hääletamise võimalustes. 56 kodanikku hääletas Eesti lippu kandvate laevade pardal.

Hääletamine valimiste päeval

7. märtsil said valijad hääletada oma elukohajärgses valimisjaoskonnas. Hääletamine algas kell 9 hommikul ja lõppes kell 8 õhtul. Iga hääletaja pidi esitama pildiga isikut

tõendava dokumendi. Valijakaart antakse valijale ainult informatsiooniks ja ei kehti isikut tõendava dokumendina.

Hääletanute arv oli oluliselt madalam kui eelmistel valimistel (57,3% võrreldes 68,9% 1995. aastal ja 67% 1992. aastal).

Valimiste päeval toimunud vaatlustest nähtus:

- 99% vaatlejaid märkis, et hääletamise protseduur valimisjaoskondades oli õiglane ja hästi korraldatud.
- 98% vaatlejaid märkis, et valijate arusaam hääletamise protseduurist oli rahuldav või väga hea.

28% vaatlejaist täheldas grupihääletamist ja 9% märkis, et nad nägid ka avalikku hääletamist (s.t. ei hääletatud kabiinis). Kummalgi juhul ei saanud vaatlejad siiski kommenteerida, et oleks tegemist olnud pettuse või mõjutamisega. Valimiskomisjoni liikmed peavad siiski hääletajaid juhendama, et nad hääletaksid üksi ja selleks ettenähtud kabiinis.

Häältelugemine

Eelhääletamisel antud häälte lugemine toimus valimiste päeva õhtul kella 6-st kuni 8-ni valimisjaoskonnas hääletamisruumi kõrval asuvas ruumis vähemalt kolme komisjoniliikme juuresolekul, kaasaarvatud valimiskomisjoni esimees või sekretär. Tulemusi ei olnud lubatud teatavaks teha enne kella 8-t valimiste päeval õhtul.

Alates kella 8-st õhtul loeti kõigepealt kokku igale kandidaadile antud hääled ja seejärel erakondade hääled, misjärel edastati tulemused MVK-le. Peaaegu kolmandikus valimisjaoskondadest oli elektronpost, mille kaudu sai valimistulemused edastada otse VVK-le.

VVK oli kavatsenud avalikustada valimistulemused valimiste päeva keskööks, kuid mõnede infotehnoloogia probleemide tõttu hilines tulemuste avalikustamine kuni järgmise hommiku kella 7-ni.

Riigikogu valimise seaduse järgi oli Vabariigi Valimiskomisjonil aega ametlike valimistulemuste teatavaks tegemiseks ja mandaatide kinnitamiseks kuni 17. märtsini. VVK avalikustas tulemused 12. märtsil.

Järeldused

Häältelugemise protseduur on vastavalt seadusele avalik ja valimiste päeval ei täheldatud, et sellest poleks kinni peetud. ODIHR-I vaatlejail oli juurdepääs häältelugemisele ja peale väikeste tehniliste probleemide ei täheldatud mingeid küsitavusi.

11. TULEMUSED

VVK valmistas ette materjalid valimistest osavõtu ja saadud tulemuste kohta õigeaegselt ja kasutas tõhusalt oma kodulehekülge.

Lõpptulemused

	Hääli kokku	Protsent	Mandaadid
Eesti Keskerakond (K)	113 378	23,41	28
Möödukad (M)	73 630	15,21	17
Isamaaliit (I)	77 917	16,09	18
Eesti Reformierakond (R)	77 088	15,92	18
Eesti Maarahva Erakond (EME)	35 204	7,27	7
Eesti Koonderakond (KE)	36 692	7,58	7
Eesti Ühendatud Rahvapartei (EÜRP)	29 682	6,13	6
Eesti Kristlik Rahvapartei (EKRP)	11 745	2,43	-
Eesti Sinine Erakond (ESE)	7 745	1,60	-
Vene Erakond Eestis (VEE)	9 825	2,03	-
Põllumeeste Kogu (PK)	2 421	0,50	-
Arengupartei (AP)	1 854	0,38	-
Üksikkandidaadid	7 058	1,46	-
Kokku	484 239	100,00	101

12. SOOVITUSED

Olles jälginud kogu valimisprotsessi, soovitab ODIHR-i Valimisvaatlusmissioon järgmist:

- Vastvalitud Riigikogu peaks läbi vaatama valimisseaduse muudatused, mis jõustuvad 1. mail ja muudavad keelenõuded kandidaatidele rangemaks. Need sätted peaksid olema kooskõlas rahvusvaheliste dokumentidega, mida Eesti on nõustunud respektseerima, näiteks Kodaniku- ja Poliitiliste Õiguste Rahvusvaheline Pakt, Euroopa Inimõiguste Konventsioon ja OSCE Kopenhaageni Dokument.
- Eesti ametnikud peaksid kaaluma valimiskampaania materjalide esitamist avalikkusele vene keeles, nii nagu riigikeeleski, iseäranis piirkondades, kus vene keelt ulatuslikult kasutatakse. Reegleid keelekasutuse kohta valimisplakatil ja sarnastel materjalidel tuleks täpsustada. Üldiselt tuleks tagada, et valimiskampaaniaga seotud keelenõuded oleksid vastavuses eneseväljendusvabadusega nii nagu see on sõnastatud rahvusvahelistes õigusaktides, mille osaline on ka Eesti.
- Piirkondades, mille elanikkond on valdavalt eesti keelt mittekõnelev, tuleks kaaluda valijainformatsiooni edastamist peale eesti keele ka teistes keeltes. See muutub tulevastel valimistel kindlasti oluliseks.
- Valijate õpetuses tuleks edaspidi kindlasti rõhutada valimiste salastatust.
- Ajalehed peaksid kindlalt teatama, millised artiklid on tellitud ja kinni makstud erakondade poolt.